

BİLİM DÜNYASINDAN BİR YILDIZ KAYDI

Prof. Dr. Ayhan ULUBELEN 1931 yılında İstanbul'da doğdu. Subay Mehmet Emin Ulubelen ve Hikmet Hanım'ın kızı olan Ayhan Ulubelen küçük yaşında babasını yüzbaşı iken kaybetti. İlkokula erken başladığı için Kandilli Kız Lisesi'nden 1947 yılında mezun olmuş ve lisede Madame Curie'yi kendine rol model alarak kimyacı olmaya karar vermişti. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Kimya Enstitüsü'nü kazanarak lisans eğitimine başlar ve 1951 yılında Kimya Yüksek Mühendisi olarak mezun olur ve 3-4 ay sonra 1952 yılında İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, Analitik Kimya kürsüsünde asistan olarak çalışmaya başlamış ve Prof. Dr. Rasim Tulus'un danışmanlığında doktorasını 1956 yılında tamamlamıştır.

1960-62 yılları arasında A.B.D. Minnesota Üniversitesi, Eczacılık Fakültesi'nde Fulbright bursiyeri olarak Professor Ole Gisvold'un laboratuvarında 2 yıl doktora sonrası araştırmalarda bulunmuş ve 1962 yılında İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi'ne dönmüştür. Ertesi yıl Prof. Dr. R. Cole'den aldığı davet üzerine Arizona Üniversitesi Eczacılık Fakültesi'nde NIH destekli "Plant Screening for Cancer Research" programında 1963-1967 yılları arasında Arizona yerli halkının kansere karşı kullandığı bitkilerden elde ettiği ekstraktların kimyasal yapılarını araştırmış ve en aktif bulunan üç bitki ekstraktının [*Gutierrezia sarothrae* (Compositae Fam.), *Mirabilis multiflora* (Nyctaginaceae Fam.), *Caesalpinia gillesii* (Fabaceae Fam.)] glikoproteinlerce zengin olduğunu tespit etmiştir. Aktif ekstraktlardan elde ettiği bazı glikoproteinler A.B.D.'de klinik incelemelere alınmış, çalışmaları Amerikan Eczacılık Birliği tarafından 1962, 1963 ve 1964 yıllarında üç kez *Genç Bilim İnsanı Ödülü* ile ödüllendirilmiştir.

Austin-Texas da Prof. Mabry nin laboratuvarında çalışırken (1983)

1967 yılında yurda dönen Doç. Dr. Ayhan Ulubelen aynı yıl çok genç yaşta Profesör ve Kürsü Başkanı oldu. Dönüşünün ilk yıllarında potansiyel sitotoksik/antikanser bileşikler taşıyabilen 100 kadar bitki ekstraktının aktivite çalışmalarını yurt dışındaki meslektaşlarıyla birlikte sürdürerek bunların içinden

oldukça umut vadeden *Colchicum* ve *Merendera* türleri üzerinde çalıştı, fakat elde ettiği alkaloidler çok zehirli olduğu için bu bitkiler üzerinde çalışmalarına devam etmedi. Sentezle veya doğadan elde edilen saf bileşiklerin yapılarının belirlenmesinde kullanılan en önemli spektroskopik yöntemlerden olan NMR (Nuclear Magnetic Resonance) spektroskopisini, Türkiye'deki Eczacılık Fakültelerinde sadece teorik olarak değil, bu saf bileşiklerin yapılarının belirlenmesinde hangi NMR tekniklerinin (1D ve 2D-experiments) kullanılacağını, alınan spektrumların nasıl yorumlanacağını ve özellikle bitkilerden elde edilen yeni bileşiklerin yapılarının belirlenmesinde diğer hangi spektroskopik analizlerin hangi aşamada kullanılacağını ilk öğreten kişi olan Prof. Dr. Ayhan Ulubelen Türkiye'de NMR'ın yaygın olarak yapı tayininde kullanılmasına öncü olan birkaç bilim insanından biridir. Profesör Ulubelen yapı tayininde gereken IR, UV, X-ışını ve kütle gibi diğer spektroskopik yöntemleri de Eczacılık Fakülteleri, hatta bazı Kimya Bölümü öğrencilerine detaylı olarak tanıtmış ve öğretmiştir. Zaten Prof. Ulubelen'in en önemli özelliklerden biri, bir konuyu en sade ve herkesin anlayabileceği şekilde, önemli noktalarını vurgulayarak çok akıcı ve güzel bir Türkçe ile anlatmasıydı.

JSPS bursu alarak Prof. Dr. Shibata'nın laboratuvarında çalıştığı yıllardan bir anı

Birlikte çalıştığı Prof. Sandberg ve Prof. Mabry ve Türk meslektaşları Prof. Dr. Aysel Gürsoy ve Türkan Gürkan ile bir kongrede

1967 yılından emekli olduğu 1998 yılına kadar İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Genel Kimya Bilim Dalı Başkanlığı yapan Prof. Dr. Ayhan Ulubelen 1969, 1976 ve 1992 yıllarında Almanya DAAD bursunu, 1977 yılında Japon JSPS bursunu, 1980-1981 ve 1993-2000 yılları arasında 3 kez NATO bursunu alarak hep dış dünya ile işbirliklerini ve özellikle ABD den Prof. Dr. T. J. Mabry, ve Prof. Dr. G. A. Cordell, Japonya'dan Prof. Dr. S. Shibata, Pakistan'dan Prof. Dr. Atta-ur-Rahman ve Almanya Tübingen den Prof. Dr. V. Voelter ile iş birliği ve dostluklarını uzun yıllar sürdürmüştür.

Davetli olarak defalarca gittiği Karachi'deki kongrelerden birinde Prof. Dr. Atta-ur

Türkiye Kimya Derneği Başkanı Prof. Dr. Ali Rıza Berkem ile

Ortak çalışmalar yaptığı Prof. Voelter ile Tübingen Üniversitesi'nde Cryostat'da çalışırken ve bir kutlama sırasında (2000)

Ben Profesör Ulubelen'i İ.Ü. Eczacılık Fakültesi'nde okumaya başladığım yıldan itibaren tanıyorum, Hocamız 1. sınıfta Eczacılık Fakültesi öğrencilerine Genel Organik ve Anorganik Kimya dersi verirken herkes sınıfta onu büyük bir dikkatle dinler ve sorularımıza özenle cevap veren zerafeti ve nezaketine hayran olurduk. Nitekim, fakülteyi bitirdikten bir müddet sonra Hocam'ın yanına giderek akademisyen olmak istediğimi kendisine ilettiğimde hemen yarın yanında çalışmaya başlayabileceğimi söyleyince 1980 yılından itibaren, önce gönüllü olarak, sonra da doktora öğrencisi olarak kendisiyle uzun yıllar sürecek çalışmalarımıza başlamış oldum. Çünkü doktora çalışmalarımıyla başlayan iki *Salvia* türünün kimyasal yapıları üzerindeki araştırmalarım, doktora sonrası 1985 de TÜBİTAK-MAM (Marmara Araştırma Merkezi)'nde kurulan Temel Bilimler Araştırma Enstitüsü Kimya Bölümü'nde çalışmaya başlamamla devam etti. Türkiye'de 110'u aşkın türle yayılış gösteren *Salvia* cinsinin 30 kadar türünü o tarihlerde Hocamla çalışarak bugünlere değin süren toplam 55'i aşkın tür üzerindeki çalışmalarla 65 yayına dönüştürdük. Böylece, TÜBİTAK-MAM, Kimya Bölümü'ndeki 3-4 kişilik Bitki Kimyası grubumuz, Prof. Dr. Ayhan Ulubelen hocamızın danışmanlığında 10 yıllık bir süreçte uluslararası saygın dergilerde çok sayıda yayın yapmıştı. Hocamız Lamiaceae familyası bitkilerinin ve Compositae familyası bitkilerinin terpenleri ve flavonoidlerinin yanı sıra *Delphinium* ve *Aconitum* cinslerindeki

diterpen alkaloidleri de incelemiş, ayrıca *Ruta* ve *Haplopappus* türleri üzerindeki araştırmalarında pek çok alkaloid, lignan ve kumarinler elde ederek yapılarını aydınlatmış ve potansiyel aktivitelerini ulusal ve uluslararası işbirliği yaptığı bazı gruplarla birlikte araştırmış ve tüm çalışmalarını toplam 270 i SCI indeksli dergilerde olmak üzere 310 makale, 13 kitap bölümü ve 2 kitap olarak yayınlamıştır (WoS'a göre h-indeksi 33 ve aldığı atıf sayısı 4785). Hocamızın bir yeni madde elde ettiğinde gösterdiği heyecan ve mutluluk, yayınlarının kabulünde duyduğu memnuniyet yıllar geçtikçe hiç azalmadı, onun işine karşı duyduğu bu tutku biz öğrencilerine de geçen bir sevdaya dönüştü. Bizlere daima rol model olan hocamızın danışmanlığını yaptığı 11 doktora öğrencisinden 8 kadın ve 1 erkek toplam 9 akademisyen ülkemiz üniversitelerinde profesör olarak çalışmış veya halen çalışmaktadır. Erkek akademisyenlerinden diğer ikisi ise yurt dışında akademik yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Ayrıca doktora danışmanı olmadığı halde Profesör Ulubelen pek çok genç araştırıcıya kayda değer katkılarda bulunmuştur ve öğrencileriyle ve tüm akademik çevresiyle saygı ve sevgi zincirini kurmayı çok iyi başaran saygın bir bilim insanıydı. Nitekim, 1985' te Türkiye Kimya Derneği'nin "İlk Onursal Üyesi" payesine erişmiş ve NATO Bilimsel Komitesi'ne Türkiye'yi temsilen seçilerek 1986-1990 yılları arasında hizmet vermiş ve 1991 de TÜBİTAK Bilim Ödülü'nü almıştır.

Prof. Dr. Erdal İnönü'den 1991 TÜBİTAK Bilim Ödülü'nü alırken

1994 yılında TÜBA Asli üyeliğine seçilmiş, 1998 yılındaki emekliliğinden sonra Şeref üyesi olmuştur. 2000 li yıllara kadar yurt içi ve yurt dışındaki kongrelere davetli konuşmacı olarak katılmış, hatta 60 lı yaşlarında bile Tübingen ve Karachi Üniversitesi'nin Araştırma Merkezleri'nde bizzat kısa süreli laboratuvar çalışmaları yapmış ve araştırmalarda bulunmuştur. 2003-2009 yılları arasında ise IUPAC'ın Chemrawn Komitesi'nde önce yardımcı, daha sonra asli üye olarak hizmet vermiş olan Profesör Ulubelen, 2011 yılında TÜBA'dan istifa ederek 25 Kasım 2011'de kurulan Bilim Akademisi'nin kurucu üyeleri arasında yer almıştır. 2011'de meslekte 60.yılını kutlamak amacıyla onuruna yayımlanan Elsevier Yayınevi'nin *Phytochemistry Letters* adlı bilimsel dergisinin 4. sayısının misafir editörlüğünü ben ve diğer iki doktora öğrencisi yaptık ve Hocamız Prof. Dr. Ayhan Ulubelen onuruna buna paralel olarak 12-13 Eylül 2011 de İstanbul Üniversitesi'nin tarihi doktora salonunda bizzat başkanlığını yaptığım

“*New Challenges in Natural Products Chemistry*” başlıklı iki günlük uluslararası bir konferans düzenledik. Bu konferansa Türk meslektaşlarının yanı sıra Amerika’dan Japonya’ya kadar dünyanın çeşitli bölgelerinde birlikte çalıştığı meslektaşlarını davet ettik ve gerçekten Hocamıza yaraşır çok güzel bir konferansla hem Doğal Ürünler Kimyası’na yapmış olduğu 60 yıllık katkıyı hem de 80. yaş gününü kutlamış olduk. Ayrıca, Anadolu Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Prof. Ulubelen’e 1998 de Fahri Doktora ünvanı vermiş, Orta Doğu Teknik Üniversitesi de kendisini 2016 yılı " *Üstün Hizmet Ödülü*" ile ödüllendirilmiştir.

Prof. Ulubelen’in 80. yaş günü ve meslekte 60. yılını kutlamak amacıyla 2011 yılında İstanbul Üniversitesi Doktora Salonu’nda düzenlediğimiz "*New Challenges in Natural Products Chemistry*" Konferansı’ndan bir görüntü

Son yıllarda Hocamız Prof. Dr. Ayhan Ulubelen antioksidan ve anti-Alzheimer etkili bileşiklerin doğadan keşfi üzerine yaptığımız araştırmalarımızı genç araştırmacılarımıza destek olarak büyük bir heyecanla sürdürmüştü. En son Stanford Üniversitesi’nin liderliğinde yürütülen “Dünyanın En Etkili 100 000 Bilim İnsanı” listesine giren 195 Türk Bilim İnsanı arasında yer almaktan da çok mutlu olmuştu.

Hocamız bu dünyaya veda edene kadar bilimden ve hayattan hiç kopmadı, saygın bir bilim kadını olmanın yanı sıra sanatla ve sosyal konularla ilgili, dünyadaki ve ülkemizdeki gelişmeleri yakından takip eden, Atatürk hayranı, Cumhuriyet sevdalısı bir aydıydı. Zaman zaman Cumhuriyet gazetesi ve Bilim Teknik eki için yazılar da yazardı.

2007 den itibaren ben ve Prof. Dr. A.C. Gören'in Eş Editörü ve Hocamızın Onursal Başkanı olduğu Türkiye adresli ve SCI indeksli "*Records of Natural Products*" dergisinde 2021 yılında, Hocamızın 90. yaşını kutlamak üzere özel bir sayı hazırlığı içindeydik, hatta davetimizi ilgili yazarlara duyurmuştuk, fakat kismet olmadı, artık onun anısına yayımlayacağız.

Sevgili Hocamız Prof. Dr. Ayhan ULUBELEN 29 Kasım 2020 de, vakur ve sessizce aniden aramızdan ayrılarak bizleri öksüz bıraktı, fakat evrensel bilime katkıları ve bizlere öğrettiği değerlerle daima kalplerimizde yaşayacaktır.

İstanbul Üniversitesi Profesörler Evi'nde Türkiye Kimya Derneği'nin ilk Onursal Üyesi olarak ödüllendirildiği törende doktora danışmanlığını yaptığı ve akabinde profesör olan beş meslektaşıyla birlikte (1985). Soldan sağa: Prof.Dr. Solmaz Doğanca, Prof. Dr. Sabiha Manav Yalçın, Prof.Dr. Ayhan Ulubelen, Prof. Dr. Gülaçtı Topçu, Prof.Dr. Sevil Öksüz ve Prof. Dr. Nezhun Gören

Prof. Dr. Gülaçtı Topçu
Ocak 2021